

Հազարը, Քրիստոսն 401 տարի առաջ, կրովելով Հայաստանի մեջն անցան, և Հունաց մեծն Աղեքսանդրը ներմուծեց զայն արևմտյան քաղաքակրթության գլխավոր հոսանքին մեջ, երբ ան նվաճեց այս մահանգը պարսկական կայսրութենեն՝ Քրիստոսից 331 տարի առաջ։ Առաջին դարեն սկսյալ՝ նախ քան Քրիստոս, հաղթողներու հաղթող Հռոմայեցիները ընդմիջաբար տիրեցին Հայաստանի զինուց զորութեամբ, թեև ազատասեր Հայերը իրենց ամենամեծ զորութեան շրջաններուն կրցան անկախ թագավորութիւն մը պահել, որ երբեմն տարածվեցավ Սև ծովէն մինչև Կասպից ծով։

Քրիստոսի 303 թվականին, Հայաստան անցուց լուրջ դարաշրջան մը, երբ առաջին ազգը հանդիսացավ պատմութեան մեջ, որ ընդունեց քրիստոնեութիւնը իբրև պետական կրօն։ Հռոմեական կայսրութիւնը շուտով հետևեցավ անոր, բայց նույն դարուն վերջը հայկական եկեղեցին խզեց իր կապերը ուղղափառ եկեղեցիին հետ և մինչև այսօր կմնա ինքնավար քրիստոնեական եկեղեցի մը։ Քրիստոնեութեան շրջանին դարերով տառապող Հայերը պատերազմեցան ասպատակչներու հաջորդական ալիքներուն դէմ։

1926-են մինչև 1939 Հայաստանի Խ. Ս. Հանրապետութեան բնակչութիւնը ավելացած է ավելի քան 45 առ հարյուր, չափաւիշ, որ ավելի բարձր է քան Միութեան ուրիշ որեւէ հանրապետութեան աճումը։ Երեւան, որ այսօր կճանչցվի հայկական մշակութի կեդրոնը, 1914 թվականի 29.000 բնակչութենէն 1937-ին բարձրացած էր 150.000-ի։

Այս քաղաքը կներկայացնէ Խ. Ս. Հանրապետութեանց Միութեան ամենն ընտիր և արդիական ճարտարապետութեան ծաղկումի տեսարանը։ Նոր շինութիւններէն շատերը կառուցված են Հայաստանի հատկանշական վարդապետին փխրաքարէն (տուֆ), որ հաճելի է աչքերու. կարելի է սողցել զայն դանազան ձևերով, և ավելի թեթև է, բայց նույն աստիճան ամրութիւնը սովորական քարէն կամ կղմինտրէն։

Հայ մը, որուն անունը հաճախ կհիշատակվի սովետ պատերազմական հաղորդա-

գրութեանց մեջ, Կարմիր Բանակի զորավար Հովհաննէս Բաղդամյանն է։ Հայաստանի ականավոր ուրիշ բնիկ հայ մըն է Կարո Ս. Հալապյանը, որ Նյու-Յորքի համաշխարհային ցուցահանդէսի սովետական զավարի զործակից ճարտարապետը և Ստալինկրատի վերակառուցման ճարտարապետներու հանձնաժողովի պետն է։

Վրաստանի նման, Հայաստան գերազանցորեն երկրագործական երկիր մըն էր առաջին համաշխարհային պատերազմէն առաջ, բայց անկէ ի վեր ճարտարարվեստական կարևոր զարգացման հասած է. անոր տնտեսութեան, ճարտարարվեստական արտադրութեան համեմատութիւնը բարձրացած է 21,7 առ հարյուրէն մինչև 71,6 առ հարյուր՝ 1913-ի և 1937-ի միջև։ Զուգընթացաբար իր երկրագործութիւնը ամբողջովին արդիականացած է։ Բամբակի դաշտերը, այգիները, մրգաստանները, ծխախոտի մշակավայրերը և արջառաքութարանները կազմակերպված են հավաքական հիմերու վրա։ Երկրագործական արտադրութիւնը շոշափելիորեն ավելացած է ոռոգման մեծ ձեռնարկութիւններով։

Անոնցմէ ամենն տպավորիչը այն ծրագիրն է, որ ի գործ կդրվի օգտագործելու համար Սեան լճի հոսանքը, որ աշխարհի ամենն մեծ և ամենն գեղեցիկ լեռնային բարձր լիճերէն մեկն է։ Անոր հյուսիսային անկյան վրա հրաբխային լքված կղզեկի մը մեջ կբարձրանա հայկական հին վանք մը, որ կառուցված է ավելի քան 1.500 տարիներ առաջ։ Մրագրված է օգտագործել Սեանա լճի ջրին մեկ մասը, որմէ տարեկան 300.000 կայուն կշռքանա, ընդարձակելու նատաակով Զանգու գետի ծավալը, և արտախոյտով աստիճանաբար և ճշգրտորեն համասարակշռելու լճի գոյորդիացումը և անոր ջրային պարունակութիւնը։

Զանգու գետի արագ հոսանքը ուժ կմատակարարէ ջրաէլեկտրական մեծ հաստատութեանց համար, որոնցմէ մեկը արդեն նշանավոր դարձած է կրթաբոլմ համադրական ձգախեժ արտադրելուն համար։

ՔՈՐԼԻՍ ԱՄՈՆԹ

«Սովետի Ռաիա Թուտե»-ի

(«Նոր օր» փետրվ. 9 1946 թ. Յրեզն)

ՆՈՐ ԼՈՒՍԱՐԱՅ ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ ՀԱՄԱՐ

«Ա. ՊՈՒՐՍ ԷԺԻՐՄԻՆ» իր 22 դեկտ. թվին մեջ վերևի խորագրով Հայոց համար համակրալից և արդարակորով խմբագրական մը հրատարակած էր իր խմբագրապետ Պ.

Ժան Լյուկոյի ստորագրութեան տակ։ Ահափասիկ ամբողջական թարգմանութիւնը.

Մեր համակրանքին արժանանալու այնքան պատճառներ ունեցող ազգի մը երկար

ու վշտալի պատմությունը արդյոք պիտի փակվի՞ վերջապես: Հայերը — որոնց աստվածաշնչական ծագմամբ անունը՝ Արամ կհիշեցնեն հնագույն դարերը — պիտի կարենա՞ն վերջապես համախմբվիլ և խաղաղության մեջ ապրիլ հայրենի հողին վրա: Այս հարցերը, և շատ ուրիշ հարցեր ալ, կրնանք ուղղել մենք մեզի այն պահուն՝ երբ Խորհրդային Միությունը կշահա Երևանի Սովետական հանրապետության մեջ հավաքել սփյուռքի հայերը: Ըստ կարգ մը թվերու 1.400.000 հայեր հաստատված են բուն իսկ Հայաստանի մեջ, 800.000 Կովկասի և սովետական զանազան հանրապետություններու մեջ և շուրջ 800.000 աշխարհի մնացյալ մասին մեջ:

Այս արևելյան ժողովրդին մարտիրոսությունը ծանոթ է: Համաշխարհային առաջին պատերազմին ընթացքին ան կգտնվին ուռու և թուրք ռազմաբեմին վրա: Հուսահատ, Օսմանյան կայսրությունը, որուն գեշ խորատներ տվին գերման զորավարները, ձեռնարկեց պարպելու այդ հեռավոր նահանգներու բնակչությունները: Տեղահանությունը, սպանություններու և գրկանքներու հետ միասին, սարսափելի եղավ. ըստ հայկական աղբյուրներու՝ մեկ միլիոն ավելի զոհեր եղան այդ ժամանակ: 1918-ի դաշնակից հաղթանակին հոք ֆրանսական զորքեր գերավեցին Կիլիկիան, զոր հետո ստիպվեցան թողուլ Մուստաֆա Բեմալի հետ համաձայնելի վերջ. Ֆրանսա Սուրիո և Վերանայի մեջ տեղավորեց շուրջ 200.000 գաղթականներ, որոնք հաստատվեցան հոգատարության ենթակա այդ երկրներու մեջ: Մեծն Բրիտանիա անոնց առջև բացավ Կիպրոսը: Պաղեստինը, Սուդանը, Խեյաթի, համառ աշխատանք, սակավապետ ցեղ — ինչպես հալածված բոլոր ժողովուրդները — այդ հայերը շուտով իրենց համար ստեղծեցին նոր և հարաբերաբար խաղաղ կյանք մը: Անկե ի վեր քիչ խռովեցավ իրենց մասին:

Վերջերս միայն, երբ աշխարհը հանկարծ վերհիշեց թուրք և սովետական դրաքիությունը, հայկական հարցը երևան եկավ: Անիկա երկու երևույթ ունի՝ ազդաբնակչական և հողային: Մեկ կողմն՝ Հայաստանի սովետական հանրապետությունը կուզե զորացնել իր մարդկային կարողությունը իրեն կանչելով սփյուռքի բոլոր գաղութները, և մյուս կողմեն՝ ըստ կաթողիկոս Գևորգ Զ-ի կողմն Երեք Մեծերուն ուղղած պահանջի մը՝ ան կպահանջե վերադարձը «Թուրքիո կողմն բռնազրաված հողերուն և հատուցում այն պատմական մեծ անարդա-

րության համար, որ գործուած է հայ ժողովրդին հանդեպ»:

Մանոթ է թե այդ արարքը գործնական ի՞նչ հետևանքներ ունեցավ:

Խորհրդային Միության դեսպանատուներն ու հյուպատոսարանները հրահանգ ստացան հայրենիք վերադարձնել ախ բոլոր հայերը, որ կհափաքին վերադառնալու Հյուպատոսական և մաքսային ձևակերպությունները նվազագույնին իջեցված են:

Կթվի թե Անկարա գեշ աչքով կդիտե այս զանգվածային գաղթը, հայտնապես՝ Թուրքիա ի վիճակի չէ ատոր ընդիմանալու: Սուրիո և Լիբանանի մեջ պաշտոնական ոչ մեկ հակադրեցություն կմատնանշվի տակավին:

Հարկ կա՞ կրկնելու թե պետք է մեծ համակրանքով մը ողջունել ցեղային այս ընդարձակ շարժումը, որ բաց աստի, կհարուցանե շարք մը հարակից հարցեր: Հուսանք միայն, որ անիկա կարենա ամենուրեք կատարվիլ առանց բախումներու, վասնզի հայերը, որոնք կերթան, պետք չէ մոռնան, թե իրենց ետին պիտի ձգեն համայնքներ, որոնք կոչված են ապրելու ասպնջական ժողովուրդներուն միջև, որոնք ընդունած են զիրենք:

Պետք է մանավանդ խուսափիլ գաղափարաբանական բնույթ մը տալն այս տեղափոխությանց, որոնք ուզվի կամ ոչ, կդիպչին մեծ և փոքր տերությունց շահերուն:

Հայերը, ինչպես դժբախտության մեջ իրենց եղբայրները՝ հրեաները, պետք է ավելի քան երբեք հետևեն Երեմիա մարգարեին հռչակավոր հանձնարարության Բաբելոնի արքայականներուն. «Աղոթեցե՛ք խաղաղությանը համար թագավորության ուր հաստատած պիտի ըլլամ զձեզ. վասնզի իր խաղաղությունը ձե՛ր խաղաղությունն է»:

Այս հոգվածին եզրակացությունը պարզ պիտի ըլլա. պետք է դարմանել անհամար անարդարությունները, որոնց զոհ է եղած հայ ազգը այնքան երկար ժամանակ և մրստահ ենք, թե նոր Թուրքիան իր օժանդակությունը պիտի բերե այս անհրաժեշտ գործին: Անիկա պետք է կարենա մեծնալ և բարձրանալ իր նախահարեբուն հողին վրա:

Այս զույգ նշանակետը պետք է միշտ ներկա ըլլա մտքին մեջ պատասխանատու մարդոց, որոնք հոս և այլուր առաքելությունը ունին Հայաստանը առաջնորդելու վերածնունդի ճամբուն մեջ:

ԺԱՆ ԼՅՈՒԿՈՒ

(«Առաւօտ» հունվ. 1 1946 թ.)